УДК 343
DOI https://doi.org/10.37687/2413-7189.2026.1.1

Грищенко О. П.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права, філософії та політології
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
ORCID: 0000-0002-3725-8094

Єфремова О. П.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права, філософії та політології
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
ORCID: 0000-0002-2085-9088

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

CRIMINAL LEGAL RESPONSIBILITY FOR ENVIRONMENTAL WAR CRIMES

Стаття присвячена визначенню сутності кримінальної та правової відповідальності за екологічні воєнні злочини. Сучасні умови воєнного стану в Україні спричинені збройною агресією російської федерації створюють значні екологічні збитки (агресор знищує природні ресурси, забруднює водойми і повітря, та руйнує екосистеми). Все це є спричиненням безпосередньої шкоди довкіллю, а також тривалих негативних наслідків для здоров'я та добробуту українців різного віку. Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану екологічні злочини підпадають під юрисдикцію міжнародного кримінального права. Доведено, що Римський статут та Міжнародний кримінальний суд вважають екологічні злочини, пов'язані з воєнними діями злочинами проти людяності або воєнними злочинами. У статті зазначено, що як міжнародна, так і вітчизняна правозастосовча системи мають запроваджувати відповідні норми, що дозволять переслідувати та притягати до відповідальності осіб, винних у екологічних злочинах. Констатовано, що в умовах війни з російською федерацією, питання кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини набуває актуальності. Доведено, що відповідальність за екологічні злочини, спричинені військовими діями потребує розроблення механізмів відшкодування збитків, завданих навколишньому середовищу.

У статті доведено, що наявна потреба запровадження міжнародних санкцій та економічних заходів, спрямованих на припинення екологічних злочинів. Констатовано, що кримінальні покарання для винних в екологічних злочинах, відшкодування збитків, завданих довкіллю та постраждалим громадам, відновлення природних ресурсів та екосистем є основними завданнями кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини.

Ключові слова: *екологічні злочини, кримінально-правова відповідальність, кримінальне покарання, винні в екологічних злочинах.*

The article is devoted to defining the essence of criminal and legal liability for environmental war crimes. The current conditions of martial law in Ukraine caused by the armed aggression of the Russian Federation create significant environmental damage (the aggressor destroys natural resources, pollutes water bodies and air, and destroys ecosystems). All this causes direct damage to the environment, as well as long-term negative consequences for the health and well-being of Ukrainians of all ages. It is substantiated that in conditions of martial law, environmental crimes fall under the jurisdiction of international criminal law. It is proved that the Rome Statute and the International Criminal Court consider environmental crimes related to military actions to be crimes against humanity or war crimes. The article states that both the international and domestic law enforcement systems should introduce appropriate norms that will allow for the prosecution and prosecution of persons guilty of environmental crimes. It is stated that in the conditions of war with the Russian Federation, the issue of criminal liability for environmental crimes is becoming relevant. It is proven that liability for environmental crimes caused by military actions requires the development of mechanisms for compensation for damage caused to the environment.

The article proves that there is a need to introduce international sanctions and economic measures aimed at stopping environmental crimes. It is stated that criminal penalties for those guilty of environmental crimes, compensation for damage caused to the environment and affected communities, restoration of natural resources and ecosystems are the main tasks of criminal liability for environmental crimes.

Key words: *environmental crimes, criminal liability, criminal punishment, guilty of environmental crimes.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану як в нашій країні, а також і в інших країнах практично не завжди можливим є процес забезпечення належного контролю та притягнення до відповідальності тих, хто є причетними до екологічних злочинів. Саме тому національна та міжнародна системи

правосуддя потребують значного удосконалення. Кримінально-правова відповідальність за екологічні воєнні злочини сьогодні набуває актуальності. Існує необхідність вивчення правових механізмів ефективнішого переслідування винних у екологічних злочинах в Україні та в інших країнах.

Питанням кримінальної відповідальності присвячені роботи член-кореспондента НАПрН України В. Навроцького [18].

В. Єрмоленко, О. Браніцький, обгрунтовують сучасні міжнародно-правові проблеми притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за екологічні воєнні злочини як проблему загальної кримінально-правової відповідальності за завдану шкоду довкіллю. Вчені наголошують на потребі доведення глобального характеру негативних екологічних наслідків на міжнародному рівні [9].

Актуальною є стратегічна ціль державної екологічної політики в Україні, що спрямована на забезпечення екологічно збалансованого природокористування в умовах сталого розвитку. Кримінально-правова відповідальність за екологічні злочини, що спричинені воєнною агресією на сьогоднішній день в Україні потребує удосконалення її, як бар'єрів запобігання та протидії будь-яким правопорушенням в екологічній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними науковцями, які досліджували кримінально-правову відповідальність за екологічні злочини, спричинені воєнною агресією, є такі: О. Браніцький, В. Єрмоленко, І. Єрмоленко, Р. Кірін, О. Малохліб та інші. Наукові розвідки щодо юридичної відповідальності присвячено праці Т. Бондарєва, А. Замрига, І. Гловюк, В. Навроцького, В. Наконечного та інші.

Метою статті є з'ясування сутності процесу визначення і притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за воєнні екологічні правопорушення.

Даний науковий огляд спрямований на визначення правових механізмів щодо притягнення до відповідальності винних у процесах руйнування екосистем, знищення природних ресурсів, а також забрудненні довкілля.

А. Замрига, І. Гловюк констатують, що процес визначення злочинів проти безпеки людства (геноциду) в міжнародному кримінальному праві та обов'язок покарання за нього включає й екологічні злочини та покарання за них. Як наслідок – це сучасна юридична відповідальність, включаючи екологічну сферу. Науковці вважають такі злочини геноцидом [3, с. 571–576; 11, с. 601–606]. Т. Бондарєв, В. Наконечний необхідною умовою настання юридичної відповідальності (відшкодування збитків) вважають завдання воєнних збитків [1].

В. Єрмоленко, І. Єрмоленко зазначають, що екологічна та правова безпека України, як суверенної держави в умовах воєнного стану має чимало проблем реалізації юридичної відповідальності за воєнні екологічні правопорушення в нашій країні. Дослідники наголошують на потребі виокремлення та вивчення важливих питань юридичної відповідальності за скоєння воєнних екологічних правопорушень російськими військовими на території України [10, с. 66–70].

В. Костицький, А. Суходольська доводять необхідність відповідальності за екоцид, вважаючи ним злочинне посягання на конституційне право людини в нашій країні та на безпечне довкілля [15]. Р. Кірін, О. Малохліб наголошують на потребі визначення воєнної екологічної шкоди та оцінювання шкоди довкіллю [12, с. 78–82; 17, с. 211–215].

Виклад основного матеріалу. Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977) доводить недостатність реальних гарантій міжнародного права та їхнього дотримання. Екологічна міжнародно-правова сфера не забезпечує також й механізмів забезпечення їхнього виконання [14]. Текст Конвенції (ініціатором її був СРСР, а правонаступництво належить в односторонньому порядку, як наголосила російська федерація – їй), у ст. 1 наголошує на відповідному обов'язку кожної держави-учасниці не використовувати деструктивні засоби впливу на природне середовище. Це констатовано по всьому документу [9].

Вітчизняні наукові розвідки доводять, що процес забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України сьогодні залежить від багатьох факторів, таких, як: збалансоване лісоуправління, упровадження інструментів сталого споживання і виробництва, створення екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів та ін.

Для даного дослідження необхідно звернути увагу на те, що законодавчий рівень визначає актуальність кримінально-правової відповідальності за екологічні воєнні злочини в умовах воєнного стану.

В. Єрмоленко, О. Браніцький досліджуючи сучасні міжнародно-правові проблеми притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за екологічні воєнні злочини та системну кризу сучасного міжнародного екологічного права, як неспроможність в цілому адекватно реагувати на виклики [8; 9, с. 33–36], більш глибоко досліджують процес притягнення до юридичної відповідальності за екоцид та інші екологічні правопорушення країну-агресорку. Науковці вважають, що визначення екоциду є тільки на національному рівні (ст. 441 КК України). А також наголошують на тому, що це дослівний переклад ст. 358 КК російської федерації (глава 34 «Злочини проти миру і безпеки людства»). Тим самим КК рф свідчить про усвідомлення керівництвом країни протиправності своїх дій у сфері екологічних злочинів

на території України. Проте, російська федерація не вважає можливим її притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду підп. IV п. «а» ч. 2 ст. 8 [32], нещодавно (2024) ратифікований Україною [29], відносить заподіяння під час воєнних дій масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу до воєнних злочинів. Такі злочини належать до компетенції Міжнародного Кримінального Суду.

Винними у вчиненні екологічних злочинів визнаються керівники країни, що розпочала збройну агресію (а не безпосередні виконавці). Безпосередні комбатанти визначені у ч. 2 ст. 43 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій (1949) [4]. Вони безпосереднє беруть участь у воєнних діях (мають право на це). Якщо потрапляють під владу супротивника, то стають військовополоненими. Всі комбатанти мають зобов'язання додержуватися норм міжнародного права під час збройних конфліктів (війн). Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України дублює зазначені положення [23]. Вважаємо, що сфера екологічних воєнних злочинів створює новий феномен – екологічні комбатанти (це ті, хто не відповідає за вчинені ними злочини).

Актуальними науковими розвідками констатовано, що правове регулювання лежить в основі формування екологізації правової свідомості кожного громадянина в процесі переходу до сталого розвитку суспільства. Маємо констатувати, що за міжнародним правом безпосередні виконавці злочинів (комбатанти) можуть й не становитися суб'єктами міжнародного кримінального провадження. Безпосередні виконавці екологічних злочинів можуть притягатися до юридичної відповідальності (КК України): ст. 236 «Порушення правил екологічної безпеки», 237 «Невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення», 239 «Забруднення або псування земель», 241 «Забруднення атмосферного повітря», 242 «Порушення правил охорони вод», 243 «Забруднення моря», 245 «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу», 441 «Екоцид» та ін. Міжнародно-правовою підставою для притягнення до кримінальної відповідальності вважається ч. 1 ст. 15 Європейської конвенції з прав людини [7]. Україна ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини 1997 року [9, с. 33–36; 28]. Ч. 1 ст. 15 Європейської конвенції з прав людини, що в умовах воєнного стану (війни) стає загрозою життю нації, наголошує на тому, що будь-яка договірна сторона має право вжити заходів, які відступають від конкретних зобов'язань за цією Конвенцією. Проте, росія не маючи докорів сумління дозволила собі судити наших військовополонених за всілякими надуманими приводами, в тому числі і за екологічні злочини, що зробили безпосередньо російські військові [2, с. 21]. КК України (п. 11 ч. 1 ст. 67) констатує, що вчинення злочину з використанням умов воєнного стану визначено як обтяжувальні обставини. КК України у розд. XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», (ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни» та ст. 441 «Екоцид») розкривають сутність екологічних злочинів.

Кримінальною відповідальністю є вимушене зазнавання особою, яка вчинила злочин, як державного осуду, так і передбачених КК України обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що мають бути визначеними вироком суду (обвинувальним) та покладатися на винного спеціальними державними органами [20].

Щодо визначення та обгрунтування Європейською комісією «екологічних злочинів», то ними є такі: екологічні правопорушення, що охоплюються кримінальним правом, (це порушення зобов'язань, що спрямовані на захист навколишнього середовища); (a) екологічні порушення (забезпечуються засобами, відмінними від кримінального права); (b) неекологічні порушення (шахрайство, що пов'язане з екологічними порушеннями) (стор. 27) [35].

В. Любавіна, А. Вербіцький, досліджуючи кримінально-правову відповідальність за екологічні злочини, які спричинені збройною агресією рф, стверджують, що екологічні злочини можна вважати навмисним ухиленням від екологічних законів і нормативно-правових актів окремими особами та компаніями з метою отримання особистої фінансової неправомірної вигоди. Якщо існує переміщення через національні кордони, то це вже стає «міжнародним екологічним злочином» [16]. Погоджуємося з твердженням Т. Сироїд, що екологічні злочини залежать від порушення вже існуючих законів, що санкціонують протизаконну поведінку з кримінальним покаранням в основі якого лежить екологічний менеджмент [33].

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 «Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року» визначено основи екологічних злочинів сусідньої країни-агресорки: «Через збройну агресію російської федерації проти України зруйновані екосистеми на території щонайменше 530 тис. гектарів, у тому числі у 18 природоохоронних територіях загальною площею 80 тис. гектарів. Дані Організації Об'єднаних Націй свідчать, що територія Донецької та Луганської областей перебуває на порозі екологічної катастрофи, причиною якої є забруднення повітря, ґрунту і води унаслідок затоплення вугледобувних підприємств» [30].

Поняття «збалансований (сталий) розвиток» сьогодні можна вважати систематично керованим розвитком, що потребує правового забезпечення екологічно збалансованого природокористування

в умовах сталого розвитку до 2030 року. О. Ракоїд наголошує на необхідності збереження здатності природно-ресурсного потенціалу України для майбутніх громадян нашої країни [31, с. 4].

Правознавці, які працюють у сфері екологічного права стверджують, що нині існує потреба докорінних змін стратегії розвитку природокористування.

У Законі України (2019) «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» наголошується на потребі охорони навколишнього природного середовища як одного із завдань екологічного права України, що особливо важливо в умовах воєнного стану сьогодні [25].

Мета державної екологічної політики України – запровадження еко системного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку нашої держави.

Метою екологічної політики вважається процес досягнення відповідної візії як обов'язкового моніторингу та контролю показників. А. Гетьман з співавт. доводять, що вкрай важливою є реалізація кожного стратегічного напряму державної екологічної політики України [5, с. 14–18]. Погоджуємося з даною тезою, а також вважаємо, що це є юридичною відповідальністю.

Щодо наслідків військової агресії росії, то вони проаналізовані Постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки»: зміни клімату та погіршення екологічної ситуації внаслідок бойових дій на території України «за оцінками Світового банку, пошкодження від пожеж зазнали 183,2 тис. гектарів лісів, що зумовлює знищення орієнтовно 43,1 млн куб. метрів деревини (еквівалент дворічної заготівлі для всієї України). Найбільш постраждалими областями є: Чернігівська, Сумська, Луганська, Київська, Житомирська та Харківська» [22].

Протягом 2022–2026 років, збройна агресія російської федерації нанесла чимало руйнувань екологічній системі України. «Станом на 1 жовтня 2023 р. зафіксовано майже 2,6 тис. фактів завдання шкоди навколишньому природному середовищу внаслідок ведення бойових дій на суму майже 48,7 млрд доларів США (без урахування наслідків руйнування греблі Каховської гідроелектростанції)» [22].

Для даного дослідження важливо спиратися на запровадження Євросоюзом Сучасного Зеленого курсу (EU Green Deal) як дорожню карту заходів перетворення економіки Євросоюзу на ефективнішу та більш конкурентоспроможну.

Активно починається процес запровадження кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини, спричинені збройною агресією росії. Наприклад, Херсонська обласна прокуратура проводить процесуальне керівництво у кримінальному провадженні за фактом масового знищення об'єктів тваринного світу, що є причиною екологічної катастрофи [16; 34].

Прикладом екологічного злочину є руйнування військами країни-агресорки промислових підприємств («Азовсталь», Авдіївський коксохімічний завод). Науковці констатують, що це призводить до забруднень як ґрунтів, так і водойм та, водночас, є серйозною екологічною проблемою. А також створює серйозні проблеми для сільського господарства. Маємо зазначити, що у ґрунтах навкруги Авдіївського коксохімічного заводу наявні високі рівні свинцю та кадмію (токсичні для рослин, часто потрапляють в харчові продукти, завдають шкоду здоров'ю людей) [6].

Також маємо зауважити, що військова агресія сусідньої держави кожного дня завдає неабиякої шкоди природно-заповідному фонду України: знищено та пошкоджено чимало природоохоронних територій, лісів та заповідників. Це призводить до втрат біорізноманіття.

Ще одним прикладом екологічного злочину, що зроблений військами росії є знищення найцінішої степової ділянки Джарилгацького нацпарку. Це унікальні водно-болотні угоддя планети (охороняються Рамсарською конвенцією). «Тут живуть унікальні види дельфінів – білобочка й афаліна. Перекриття Лазурненської промоїни призведе до замулення і деградації екосистем всієї затоки, порушення процесів міграції риб, якими, зокрема, і харчуються водно-болотні птахи. Такі дії окупантів є прямим злочином проти природи» [16; 19].

Проте, головною втратою є втрата біорізноманіття та знищення місць існування рідкісних видів флори та фауни. Військові дії та обстріли російськими військами небезпечних об'єктів (нафтобаз, складів легкозаймистих речовин), призводять до значних забруднень повітря та води. Вибухи та пожежи виділяють шкідливі речовини (чадний газ, діоксид сірки, діоксиди азоту) та інші.

Забруднення повітря, спричинене військовими діями можуть призвести до захворювання дихальної системи, алергій та ін. [13].

В. Любавіна, А. Вербіцький, досліджуючи кримінально-правову відповідальність за екологічні злочини, які спричинені збройною агресією рф, наголошують на особливій небезпеці забрудненого повітря на дітей, людей похилого віку та ін. [16].

Також забруднене повітря негативно впливає і на навколишнє середовище. Забрудненість води та ґрунтів спричиняють втрату продуктивності, а також мають негативний вплив як на сільське господарство, так й на природні ресурси.

За 2022–2026 роки російської агресії Україна зазнала численних екологічних злочинів. Екологічні злочини порушили деякі міжнародні конвенції та національні закони, що регулюють екологічну безпеку. Наприклад, Конвенцію про захист Чорного

моря від забруднення (викиди токсичних речовин у моря та водні об'єкти, спричинені пожежами на нафтобазах та хімічних підприємствах) – це причини екологічних злочинів [24].

Віденська конвенція про охорону озонового шару забороняє викиди парникових газів та токсичних речовин під час пожеж і вибухів. Законодавчий акт міжнародного характеру вважає такі викиди причинами забруднення атмосфери [27].

Щодо законів України, то дане дослідження спирається на Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991). Цим законодавчим актом встановлено раціональне використання природних ресурсів та правові засади охорони природи. Як обстріли, так і пожежи, спричинені бойовими діями, вважаються такими, які призводять до забруднення води, ґрунтів. повітря [26].

Відповідальність за екологічні злочини спричинені агресією російської федерації має бути кримінальною. Країна-агресорка спричинила руйнування природоохоронних територій, забруднення води, повітря, ґрунтів, знищення біорізноманіття. Це порушення існуючих міжнародних екологічних конвенцій та законів України. Такі агресивні дії водночас є й злочинами проти людства. Через вплив на здоров'я та добробут населення, завдання шкоди екосистемі і природному середовищу. В. Любавіна, А. Вербіцький доводять, що відповідальність за екологічні злочини мають включати фінансові відшкодування (за завдану шкоду), кримінальне переслідування тих, хто причетний до ухвалення рішень, безпосередні виконавці даних злочинів [16].

Указ Президента «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» №111/2021 від 23 березня 2021 року [21] виокремлює проблеми щодо загострення екологічних та техногенних проблем «у районах, прилеглих до зони конфлікту на Донбасі, та визначено недостатній рівень адаптаційних можливостей галузей економіки, систем життєзабезпечення до негативних процесів зміни клімату, неналежний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища» [22]. Погоджуємося з даною тезою. Також вважаємо наголосити на потребі посилення відповідальності за екологічні злочини, як кримінальні правопорушення проти довкілля.

Міжнародний кримінальний суд має повноваження розглядати справи щодо екологічних злочинів, вчинених під час воєнних дій та конфліктів. Національні суди України мають повноваження ініціювати розслідування та притягнення до відповідальності російських посадовців та військових за порушення міжнародного та українського екологічного законодавства. Наявність екологічних злочинів міжнародного рівня дозволить залучати міжнародну підтримку. Така підтримка має бути спрямована на «відновлення пошкоджених екосистем та забезпечення справедливості для постраждалих від дій агресора. Впровадження суворих санкцій та притягнення до відповідальності винних осіб стане важливим кроком у запобіганні подібних злочинів у майбутньому та відновленні екологічної рівноваги» [16, с. 33–37].

В умовах воєнного стану дієвість міжнародного права є недостатньою. Це ускладнює визнання воєнними злочинцями безпосередніх виконавців екологічних злочинів. А головне – засудження виконавців екологічних злочинів як за міжнародним, так і за національним кримінальним законодавствами. Україна має прихильність до визнання пріоритету міжнародного права. Сьогодні, наявна масовість вчинення комбатантами воєнних екологічних злочинів, що перетинає розумну межу. Саме тому, в умовах збройної агресії російської федерації екологічні злочини можуть кваліфікуватися як воєнні злочини.

Висновки. 1. Військова агресія росії супроводжується негативними екологічними наслідками: знищення природних ресурсів, забруднення повітря, водойм, руйнуванням екосистем. 2. В умовах воєнного стану ці дії підпадають під юрисдикцію міжнародного кримінального права. 3. Римський статут, Міжнародний кримінальний суд вважають екологічні злочини, пов'язані з воєнними діями злочинами проти людяності або воєнними злочинами. 4. Міжнародні та вітчизняна системи мають запроваджувати відповідні норми, що дозволять переслідувати та притягати до відповідальності осіб, винних у екологічних злочинах. 5. В умовах війни з російською федерацією, питання кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини набуває особливої актуальності. 6. Існує потреба запровадження міжнародних санкцій та економічних заходів, спрямованих на припинення екологічних злочинів. 7. Кримінальні покарання для винних в екологічних злочинах, відшкодування збитків, завданих довкіллю та постраждалим громадам, відновлення природних ресурсів та екосистем є основними завданнями кримінально-правової відповідальності за екологічні злочини.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо дослідження механізмів притягнення до кримінальної відповідальності як виконавців, так і інших причетних до екологічних злочинів в умовах збройної агресії.

Список використаних джерел:

1. Бондарєв Т., Наконечний В. Відшкодування збитків, завданих війною рф: політика, розроблена українською владою. *Юридична газета*. 2023. № 9-10. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidshkoduvannya-zbitkiv-zavdanihviynoyu-rf-politika-rozroblena-ukrayinskoyu-vladoyu.html (дата звернення: 17.12.2025).

2. Борисов В. І. Коментар до ст. 6 «Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо кримінального правопорушення, вчиненого на території України». За заг. Ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. *Вид. четверте, доповн*. Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. С. 20–25.

3. Гловюк І. В. Конвенція про міжнародне співробітництво при розслідуванні та переслідуванні злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів: фокус положень та викликів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 571–576.

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 16.12.2025).

5. Екологічне право: підручник. / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, Є. П. Суєтнов та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2024. 1008 с.

6. Екологія право людини. Огляд ситуації з руйнуванням інфраструктури водопостачання та водовідведення у Донецькій області. URL: https://epl.org.ua/announces/oglyad-sytuatsiyi-z-rujnuvannyam-infrastruktury-vodopostachannya-ta-vodovidvedennya-u-donetskij-oblasti (дата звернення: 16.12.2025).

7. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1997. № 40. Ст. 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.12.2025).

8. Єрмоленко В. М. Системна криза сучасного міжнародного екологічного права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 596–600.

9. Єрмоленко В. М., Браніцький О. М. Сучасні міжнародно-правові проблеми притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за екологічні воєнні злочини. *Екологічне право*: науково-практичний журнал. Вип. 3–4. 2024. С. 33–36. DOI https://doi.org/10.37687/2413-7189.2024.3-4.5. URL: http://ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2024/3-4/7.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

10. Єрмоленко В. М., Єрмоленко І. М. Сучасні проблеми реалізації юридичної відповідальності за воєнні екологічні правопорушення в Україні. *Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-практ. онлайн-конференції (Харків, 8 грудня 2022 р.). / За заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2022. С. 66–70.

11. Замрига А. В. Визначення злочину проти безпеки людства (геноциду) в міжнародному кримінальному праві та обов'язок покарання за нього. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 601–606.

12. Кірін Р. С. Перспективи правового забезпечення визначення мілітарно-екологічної шкоди: національні та міжнародно-правові аспекти. *Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-практ. онлайн-конференції (Харків, 8 грудня 2022 р.). / За заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2022. С. 78–82.

13. Комісарова О. Новини «СУСПІЛЬНЕ». Забруднення повітря може спровокувати розвиток хвороби Альцгеймера та Паркінсона URL: https://suspilne.media/68784-zabrudnenna-povitra-moze-sprovokuvati-rozvitok-hvorobi-alcgejmera-ta-parkinsona-vceni (дата звернення: 26.12.2025).

14. Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18.05.1977 р. № 2692. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/UP783415?ed=1978_05_25 (дата звернення: 26.12.2025).

15. Костицький В. В., Суходольська А. А. До питання про відповідальність за екоцид як злочинне посягання на конституційне право людини на безпечне довкілля. *Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-практ. онлайн-конференції (Харків, 8 грудня 2022 р.). / За заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2022. С. 94–97.

16. Любавіна В. П., Вербіцький А. С. Кримінально-правова відповідальність за екологічні злочини, які спричинені збройною агресією РФ. *Екологічне право*: науково-практичний журнал. Вип. 1. 2025. С. 33–37. DOI https://doi.org/10.37687/2413-7189.2025.1.5/. URL: http://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/v1-2025 (дата звернення: 26.12.2025).

17. Малохліб О. С. Правові питання оцінки шкоди, завданої довкіллю внаслідок війни. *Еколого-правова безпека суверенної держави в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-практ. онлайн-конференції (Харків, 8 грудня 2022 р.). / За заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2022. С. 211–215.

18. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник. / За ред. В. О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

19. Офіційна сторінка Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: https://surl.li/rudeqo (дата звернення: 26.12.2025).

20. Поняття та підстави кримінальної відповідальності. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/law/9571 (дата звернення: 26.12.2025).

21. Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації: Указ Президента №111/2021 від 23 березня 2021 року. Документ 111/2021, чинний, поточна редакція – Прийняття від 23.03.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111/2021#Text (дата звернення 22.12.2025).

22. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text (дата звернення 20.12.2025).

23. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 09.06.2017 р. за № 704/30572. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text (дата звернення: 20.12.2025).

24. Про захист Чорного моря від забруднення: Міжнародна конвенція / ратифіковано Постановою ВР N 3939-XII (3939-12) від 04.02.94 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_065#Text (дата звернення: 20.12.2025).

25. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України 28.02.2019 № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР).* 2019. № 16. ст. 70. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text (дата звернення: 19.12.2025).

26. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41, ст. 546. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text (дата звернення: 19.12.2025).

27. Про охорону озонового шару: Віденська конвенція. – Набула чинності з 1988 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_088#Text (дата звернення: 19.12.2025).

28. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1997. № 40. Ст. 263.

29. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 р. № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#n2 (дата звернення: 16.09.2024).

30. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-р#Text (дата звернення: 20.12.2025).

31. Ракоїд О. О. Конспект лекцій з дисципліни «Збалансоване природокористування (Концепція сталого розвитку)» для студентів ОС Бакалавр за спеціальністю 101 Екологія. Київ: НУБіП, 2020. 137 с.

32. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 26.12.2025).

33. Сироїд Т. Л. Поняття, ознаки та види екологічних злочинів у міжнародному праві URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/312332/303352 (дата звернення: 20.12.2025).

34. Тарасовський Ю. Журнал Forbes Ukraine. Агрохолдинг «Авангард» оцінив втрати в $330 млн. URL: https://forbes.ua/news/rosiyani-znishchili-ptakhofabriku-bakhmatyuka-v-chornobaivtsi-agrokholding-avangard-otsiniv-vtrativ-330-mln-15122022-10523?form=MG0AV3 (дата звернення: 20.12.2025).

35. Environmental crime affecting EU financial interests, the economic recovery and the EU's Green Deal objectives. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/737869/IPOL_STU (2022)737869_EN.pdf (дата звернення: 15.12.2025).

Дата першого надходження статті до видання: 11.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0